
Матер. наук.-практ. конф., 12-15 червня 1995 р. Гримайлів, 1995. 54 с.

3. Хоєцький П.Б. Вплив рослиноїдних звірів на деревно-чагарникову рослинність (в умовах Улашківського лісництва). Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість. Міжвід. науково-техн. збірник. Вип. 32. Львів: НЛТУ України, 2007. С. 291-296.

Віталій МАНАЦЬКИЙ, магістрант
Науковий керівник: **к.геог.н., доц. Янковська Л.В.**

ПРИРОДНІ УМОВИ У МЕЖАХ БАСЕЙНУ РІЧКИ СЕРЕТ

Річка Серет – це ліва притока р. Дністер (басейн Чорного моря). Вона є однією із найдовших річок Тернопільської області. Досліджуваний об'єкт належить до категорії середніх річок. Довжина водотоку сягає 248 км. Площа водозабору охоплює 3900 км², загальний перепад висот сягає 230 м, середній ухил становить 0,93%. Річище у верхній течії – помірно звивисте, нижче Тернополя – дуже звивисте. Ширина річища у верхів'ї доходить до 4-10 м, а у пониззі сягає від 10-20 до 35-50 м і більше. Долина у горішній течії широка і симетрична, нижче міста Терєбовля – змінюється на каньйоноподібну (на окремих ділянках ширина становить 0,5-0,8 км). Заплава нижче витоків – двобічна, заболочена, у середній і нижній течіях стає переривчастою, шириною переважно 0,1-0,2 км. Серету притаманне змішане живлення, з переважанням дощового і снігового. Традиційно льодостав триває із кінця грудня до березня [7].

Річкова мережа густа, оскільки у басейні протікає 490 річок і струмків загальною довжиною 1706 км. Найбільша притока річки Серет – це Гнізна (ліва). Серед правих приток: Грабарка,

Серет Правий, Смолянка, Лопушанка, Нестерівка, Довжанка, Брідок (Руда), Нішла, Гнила Рудка, Перейма, Біла, Черкаська, Тупа, лівих – Гнізна, Гук, Млинка, Хромова. Русло р. Серет зарегульоване каскадом водосховищ (Тернопільське, Скородинське, Касперівське) та ставами (Залозецький, Вертелківський та інші) [7].

Геологічна будова та рельєф. Річка Серет протікає через західну частину Подільської височини, яка, порівняно з ще більшою – Волино-Подільською, – є геоморфологічною одиницею другого порядку. Подільську височину здебільшого називають плато, через рівнинність поверхні та значні абсолютні висоти. У цілому ж її поверхня має тотальний нахил з півночі на південь області, і цьому нахилу підпорядковується більшість річок Тернопільщини, у тому числі й р. Серет, яка розчленовує височину в меридіональному напрямку, але у верхній течії прямує з північного заходу на південний схід. Верхів'я річки перетинає пагорби Вороняків, середня течія – Тернопільське плато, а пониззя річки знаходиться в межах Дністровського каньйону. З віддаленням на південь характер річкової долини змінюється, стає глибшим і каньйоноподібним. На крутих схилах розвинені гравітаційні та ерозійні процеси[2].

Для нижньої частини долини Серету встановлено чотири терасові рівні (табл.1.). Тераси добре простежуються морфологічно і літологічно. Всі вони цокольні. Русловий алювій терас переважно грубоуламковий, гравійно-галечниково-піщаний, представлений виключно місцевими породами.

Таблиця 1

Терасові рівні р. Серет [2].

Тераси	Відносна висота, м	Висота цоколя, м	Потужність алювію, м
Низька заплава	1,2-1,5	-	1,5
Висока заплава	2,0-3,0	-	3,0
I	8	4	4
II	15	11	4
III	30-35	25-27	8
IV	40-45	33-38	7

Гідрогеологічні умови. Територія Тернопільської області входить до складу Подільського гідрогеологічного району Волино-Подільського артезіанського басейну. Річки (у тому числі, й р. Серет) живляться з водоносних горизонтів у четвертинних та алювіальних, а також міоценових і верхньокрейдових відкладах. Режим підземних вод прямо залежить від кліматичних умов та ландшафтних особливостей території, а саме умов залягання водомістких порід; розчленування рельєфу [2].

У межах нашого краю з північного заходу на південь і південний схід кількість атмосферних опадів зменшується і збільшується величина випаровування, тобто змінюються основні складові водного балансу території та умови формування режиму ґрунтових вод.

Ґрунти. В долині р. Серет найбільшу площу займають сірі опідзолені ґрунти й чорноземи. Сірі лісові характеризуються меншою водопроникністю, що є однією з причин перезволоження верхніх горизонтів і заболоченості, особливо у верхів'ях річки.

Клімат. Регіон, де протікає річка Серет, характеризується м'якою зимою з середніми температурами січня від $-4,0^{\circ}\text{C}$ до $-5,0^{\circ}\text{C}$ і теплим літом з середніми температурами липня $19-18^{\circ}\text{C}$. Середньорічна кількість опадів зменшується з північного заходу і заходу на південний схід від 670 (у верхній течії річки) до 550 мм

(в нижній течії). Близько 70–75 % опадів випадає в теплий період року [1].

Дві третини руслу річки, починаючи з її витоків, тече через територію так званого «холодного Поділля», де найкоротший теплий період року через тривалість безморозного періоду (150-163 днів), та літнього сезону (90-98 днів), а також найдовший проміжок часу тримається сніговий покрив (до 85-93 днів). Сума активних температур тут становить 2400-2500°C, середньорічна температура повітря +6,8°C. Нижня частина течії річки знаходиться в умовах «теплого Поділля», де середні температури на 0,5-0,7°C вищі, порівняно з «холодним Поділлям», тривалість теплого періоду до 260 днів, а літнього сезону до 100–180 днів. Суми температур активного вегетаційного періоду становлять 2500–2700°, а в пригирловій частині доходить до 2800°C. Кількість опадів зменшується до 590-520 мм за рік. Середні температури липня становлять від 18,5°C до 19,3°C [1].

Рослинний світ. Болотна рослинність у заплаві Серету представлена лисячою осокою, тонконогом, повзучою мітлицею, рогозою. Більша частина водоболотних масивів поросла очеретом звичайним, розрідженими угрупованнями вільхи сірої, що росте на підвищеннях. Прогалини між деревами зайняті переважно угрупованнями лепешняку великого з домішкою типової болотяної рослинності. На окремих ділянках зростають півники болотні, рогіз. У прирусловій частині на значних ділянках помітні зарості тілорізу алоєвидного, в окремих місцях є осока пухирчаста, хвощ річковий, жабурник, глечики, жовтець та інші [6]. Серед лікарських рослин ростуть кульбаба, стокротки, мати-й-мачуха, яглиця, живокіст. Подекуди в долині Серету розкинулись значні лісові масиви – переважно грабові з домішками липи, клена гостролистого, дуба скельного. Підлісок утворюють ліщина, клен татарський, терен, шипшина. Лучна рослинність поширена на нерозораних ділянках. Тут проростають: костриця, тонконіг, мітлиця, осока, пирій, біловус, купичник, конюшина, тимофіївка, стоколос та інші. Значну

цінність мають рідкісні скельні та степові рослини (наприклад, у Касперівському ландшафтному заказнику): ковила волосиста і пірчаста, сон великий, шиверекія подільська (види, занесені до Червоної книги України), горицвіт весняний, кизильник чорноплідний, півники угорські, занесені до Переліку рідкісних, і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного світу на території Тернопільської області [5].

Тваринний світ. Водно-болотні угіддя в заплаві Серету знаходяться під охороною, оскільки є місцем оселення багатьох видів водоплавних та водно-болотних птахів. Тут гніздяться кулики, качки, пірникози, чирки, чернь, мартини, горобині, з хижих — лунь очеретяний і боривітер, є багато інших видів птахів. Місце відпочинку гуски сірої під час її перельотів. Трапляються чернь білоока, гоголь, лунь польовий, вівсянка чорноголова, сорокопуд сірий, горностай — види, занесені до Червоної книги України.

Серетецькі болота — важливі місця нересту, нагулу та зимівлі місцевих видів риб із невеликими популяціями — вугра річкового, рибця, яльця, в'язя, голованя, умбри, сома, а також карася, коропа, окуня, плітки та інших [4].

Трапляються видра річкова, борсук звичайний, тварини, занесені до Червоної книги України, а також багато мисливських видів фауни: заєць сірий, лисиця руда, сарна європейська і тхір лісовий, куниця лісова й кам'яна, ондатра та інші [5].

Вода водотоку використовується для технічного водопостачання, сільськогосподарських потреб, риборозведення; рекреаційної діяльності. На берегах Серету розташовані цінні природно-заповідні об'єкти: Серетський гідрологічний заказник; Чистилівський орнітологічний заказник; Регіональний ландшафтний парк «Загребелля»; Касперівський ландшафтний заказник.

Література:

1. Географія Тернопільської області. Природні умови та ресурси : монографія / за ред. М.Я. Сивого. Тернопіль: Вектор, 2017. 510 с.

2. Дем'янчук П. Рельєф. Геоморфологічна будова. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/23575/1/Demianchuk.pdf> (дата зверення 24.10.2024 р.)

3. Кузик І.Р. Оцінка зарегульованості стоку окремих річок Західного Поділля. Матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів кафедри геоecології та методики навчання екологічних дисциплін та НДЛ «Моделювання еколого-географічних систем». Тернопіль: ТНПУ, 2023. С. 26-30.

4. Леньків І. Серетський заказник. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т.3: П-Я. С. 251-252.

5. П'ятківський І. Касперівський ландшафтний заказник. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. Редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. Т.2: К-О. С. 47.

6. П'ятківський І. Чистилівський заказник. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. Редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т.3: П -Я. С. 599.

7. Царик П. Л., Царик Л. П. Регіональний ландшафтний парк «Загребелля» у системі рекреаційного і заповідного природокористування. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 186 с.

8. Царик Л. П., Кузик І. Р., Янковська Л. В. Водні об'єкти міста Тернопіль: гідрографія, екологічний стан та водопостачання. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2022. Вип. 37. С. 22-36.